

Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. ООРЖАКТЫҢ 1994 чылдын апрель 22-де чөвүлел хуралга ИЛЕТКЕЛИ

(Төңүзү. Эгези 1-ти, 2-ти арыларда).

V. БЮДЖЕТ БОЛГАШ ҮНДҮРҮГ СИСТЕМАЛАРЫ. ӨСКЕ-ДАА САН-ХӨӨ ҮНДЕЗИННЕРИ

кынарына дүштүр чорутунар апар. Бюджеттин орулгазын көвүдериңиз, чарыгалдарың шындыгы камалганын, үндүрүг политиказын болгаш сан-хөө чурумуна ачыктыг чоруну бедиринин талазы-биле хемчеглеринде көрдүңер.

Бистин бюджетдивис доктриналыг дээрзи силерге билдинир болгай. Во чылын Россия девискаэрлеринин чурттакчы чоңуңу кижи бурзуңуң орулгазын өрөңнү көрүп, бюджетти баш бурзуңа саппа көөрүңү, трансферлг арга-хөңүңү, те шилдээ. Бистин республикада кижи бурзуңуң ортукмак орулгазы 36,9 мун рубль, а Россия талазы-биле — 147 рубль бооп турар.

Чаа аргаларга дүштүр республиканың 1994 чылда бюджетте 158 миллион рубль хемчээлдиг, херек кырында эргежок чугула херелден 2,6 катап өзөш кылдыр доктааттыңар. Ынчангаш бо чоокку келир үеде сан-хөө политиказын кол утланышкыны бюджеттин орулгазын кезезин болгаш үндүрүг системазын ачыктыг чоруну бедиринин куесу-биле бюджеттин чедишес чоруну өзөгедирин хандырап ужурул чоруну сан-хөө системазы болур ужурул.

Үндүрүг албанын быжыглаар, оң ат-алдарын бедир талазы-биле хемчеглерин калды-даа сонгарладышкыны чокка, дарып ап өзөгөдир эргежок чугула. Ону боттадыры-биле хоюлдулдулга чогуур адилгелерин кириер апар.

«Тыва аныыр-тывыш» катчылышын бюджетте салышкынын 126 миллион рубль өзөгөткөн, ол дээш арга 95 миллион рубльдин торгалын орааган. Ажаалга банкынын Кызыл хоодай салыры бюджетте салышкынын 60 миллион рубльге куудалар. «Простор-2» хуу будурулга өскө-даа үндүрүг оналдазында өзөш өзөш түндүг ашка-хөңүңүн чажырып, бузурган.

Төлөшкүннер кылбазынын кризистиг үезинде айран айже улам улдагып оран үндүрүг төлөшкүннерлг бундурүгелерин болгаш организацияларын талазында өрө хемчээлдин өзүп турары онза дувурелди болдуруп турар. Бир өзөш 1994 чылдын январь 1-ге чедир бюджетте чедир кириртимнөө төлөшкүннер 278 миллион рубль турган болза, апрель 1-ге чедир ол 465 миллион рубль четкен.

Олардан хамаарылга чок чылдаганын сан-хөө байдалы бердээш, чамдык үндүрүг төлөшкүлеринге бюджетте салышкынар талазы-биле 77 миллион рубльдин төлөгезин сонгарлаткан.

Бюджетке немелде орулгалар илел тыварынын талазы-биле үтүг ачыл чорутуңан-даа болза, үндүрүг инспекциязын болгаш полициязын аял-чорудулгазын кескүз-биле экин-дери негеттинип келген. Ынчангаш дээр болза, республиканың үндүрүг колденки ачылдап кылдыр, «Тыва Республиканын үндүрүг системасына адилтелер болгаш немелдер дугайында» Хоюлду төлөвтелине белеткен кылдыр эргежок чугула.

Үндүрүг политиказын чорудуп турарында ужур элерткен чүдүлөр. Бүгү албаннарын чангыс аай, демни акылы көзүлөбел турар. Сан-хөө яамызы, үндүрүг инспекциязы, Экономика яамызы, тус-тус яамылар, ведомстволар, тус чер чагыргалары то буларгай, харылза чок ачылдап туралар, ол ындыг болбас ужурул.

Бир дугарында. Тус чер үндүрүгелерин талазы-биле байдалды тодаларыг чугула. Амгы үеде, бир өзөш чер-чер чагыргаларын бюджеттерин көөр болзунара, тус чер чылдаларын хөй-хөй хевирлеринде чүгө доктриналар одургуларынын долдуртуңанын көрүп болур силер. Бис амгы үеде тус чер үндүрүгелерин саны билбес бис. Азыралык чөхөннөр ам-даа артыпшаан.

Бо чылдын төңүзүңе чедир юриктиг эрге-байдалдыларын Күрне реестр данызын тургузарын доозары чугула — олар шунтузу 4800, ол аажок өзөш-тир. Оон-биле дараалаштыр тус-тус кижилерин реестрин тургузарын эгелдери чугула. Оларга үндүрүг дугарыларын тыспып, ол дугайында сан-чургайларын компьютерге кирип, отчет саавымынга кириер апар. Үндүрүг төлөкчизин бундүзүг декларация тыспып бээринин чурумун ачылдап кылдыр херек. Чоок-

жок чугула. Валюта фондузу, валюта сайгарылызын кылдырты бар, ынчалза-даа чангыс аай политика чок, ынчангаш орнажыла пункттарынын четкизин калбартыры эргежок чугула.

Даштыклар-биле санажыгаларын төлөкчизин агентилерин дамчыштыр аалчылар бакынарынга, аэропорты, автовокзалдарга боттардыры черле чүдүлүг болур. Ажаалга банкызынын албан черлеринге валют операцияларын боттардыр кузедиг чаа-чаа киржикчилерин санын көвүдери чугула. Юриктик эргелгилерге валюта чезинин тыпсар талазы-биле операцияларын эгелээр, банклар аразынын валют бирказын организациялары, биржа салдыкылыгына иденкейлиг киржин негетинип келген.

VI. ИНВЕСТИЦИЯЛАР БОЛГАШ СТРУКТУРА ПОЛИТИКАЗЫ

Структура-инвестиция политиказы болза экономикалык реформаны амгы үеде эң чугула сорулгаларын аразында билер чергенин чугула херөө болуп турар. Сан-хөө курлавырлары улам-на кызырылган байдалдарга бар ашка-хөңүңүлери болгаш курлавырларын эне-не хумагалалдыг болгаш бедир ур-түңелдиг кылдыр ажыглаар ужурул.

Узун хуусаалыг салышкынар фондуздан инвестиция чезилерин тыпсырынын чурумун өскертти эргежок чугула. Сайгарлыкчылар боттарынын ашка-хөңүңүлери эне-не арбаны-биле кириштирерине ол чурум идигни бээр ужурул.

Инвестициялар болгаш сайгарлыкчы чорукту деткир талазы-биле комитетти тургускан болгай бис. Ук комитеттин эрге-байдалын бедирин, оң Президентин дорт чагыртты кылдыр доктааткан. Президентинин Чарлы-биле тодалагалаан эң чугула объектилерге ашка-хөңүңүлери мөөнөзөр социал-экономиктик хөжүдлөргө бойдуз чиг эдин болбазырып кылдыр бундурүгелерин организацияларына төлөвтелине болгаш бизнеспланнын тургузары турар. Ынчаарга Тыва Республиканын Чазаа ол компанияны тургузуучулары бирээзи болгай. Амгы үеде эне-не ховар материалдар болур оттук-даа «Тыва даг-дугу» комбинаттын техниктиг чүдүлөр артычызын амыгларынга үндүлүг, сайгардык кылдыр, бундурүгелер тургузар талазы-биле саарылгалыг санал белеткеттинген. Делегенин эртем турмузин организациялар талазы-биле бундурүгелер «Ост-Консалтинг» деп немед фирма-биле калды тургаш талазы-биле бизнесплан чогааттыңар. «Тыва кобальт» комбинатты каттап тургузарынын төлөвтелине болгаш өске-даа төлөвтелине чугулаадып көрүп турар.

Россияда болгаш даштыкыда сонугардыг инвесторларын кириштиришаан, чаа бундурүгелерин организациялары уланган «Тыва» инвестиция компаниязын аял-чорудулгазын Тыва Республиканын Чазаа деткир болап турар.

Россиянын саарылгалыг улуг структураларынын киржилгези-биле улутпур-саңжылыг корпорациязын республикага тургузарынын аял-чорудулгазын шилдикчилерин долдузу-биле ачылдыр херек, оларын түнү кол хөңүңүлери өзе санал көрүңер рубль болур. Оларын тодалгай сорулгаларга яп ачылдырларынга контролчу тургузары чугула.

Шимчөөсү эр-төреңги фондузун тургузар аргазын өрөңнү көрүңү база чугула. Оон эрге-хоюлду баазы ачылдып кылдыр баазы. Ол дөзгө чурталга, бакынарынын болгаш шимчөөсү өске-даа объектилерин үезинден тургустунган бистин национал байлавызын.

Россиянын саарылгалыг улуг структураларынын киржилгези-биле улутпур-саңжылыг корпорациязын республикага тургузарынын аял-чорудулгазын шилдикчилерин долдузу-биле ачылдыр херек, оларын түнү кол хөңүңүлери өзе санал көрүңер рубль болур. Оларын тодалгай сорулгаларга яп ачылдырларынга контролчу тургузары чугула.

VII. ДАШТЫКЫ ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗААЛАР

Даштыкы экономиктиг харылзааларын хөжүдлөзи — республиканын экономиктиг амьдыралына чоокта көстүп келген чаа болушчулар. Яны-бүрү чурттарынын күрне болгаш саарылга структуралары-биле ачылдыр харылзаалар амгы үеде тургустунуп турар. Даштыкы экономиктиг аял-чорудулгазын яны-бүрү айттырларын талазы-биле ужуражышкынарынын болгаш чугулаадышкынарынын түнелдине дугуржулгаларга, протоколдарга, контракттарга республика делегациялар болгаш өчүңүңү бундурүгелеринин аайы-биле ат салдыңар.

Ындыг болза-даа даштыкы экономиктиг аял-чорудулга республиканын экономиказын ам дөзгөзүнө челибей турар. Даштыкы харылзааларын негеттинип чүрүзү план-болалдар протоколдарынын денелин-

лаары эргежок чугула. Даштыкы экономиктиг харылзааларын организацияларына кайлы чери чугула ролду ойнап турар. Даштыкы адаанажылыгына таармычак салдарында республиканын эрге-ажынын кайлы чери камгалаар, республика бундурүгелеринин харылзааларын калбартырыга идигни бээр, багай шынарлыг бааранын республикаже кийр сөөртүрүн болдурбазын, а ол ышак бааранын, өске-даа чүдүлдерин чажыды-биле кийр ба-

лаары эргежок чугула. Даштыкы экономиктиг харылзааларын организацияларына кайлы чери чугула ролду ойнап турар. Даштыкы адаанажылыгына таармычак салдарында республиканын эрге-ажынын кайлы чери камгалаар, республика бундурүгелеринин харылзааларын калбартырыга идигни бээр, багай шынарлыг бааранын республикаже кийр сөөртүрүн болдурбазын, а ол ышак бааранын, өске-даа чүдүлдерин чажыды-биле кийр ба-

VIII. ЭКОНОМИКТИГ ХООЙЛУ БОЛГАШ КАДР РЕФОРМАЛАРЫН ЭРГЕ-ХАҢДЫРЛААЗЫ

Ол хамыктыг мурунда экономика адырынга хойлудуулгалды болгаш нормативтиг баазаны калбартырыга база сайгарыкчыларынга идигни болур. Тодаргайлаарга, чугула болза, үндүрүг хойлудуулгалзын сайгарыкчыларын, аял-чорукчу чорукчу дөткөмичи хойлудуулгалды быжыгаларынын, хуужудула чорудуулгалзын сайгарыкчылар талазы-биле актлар белеткээрин, күрне бундурүгелерин эргелден-башкарып болгаш эртемдерин нитилелдерин хөңүңүңү күрне акцияларын үлүңү таарыштырарын дугайында болуп турар. Республикага аа рынок структураларын — лизинг, маркетинг фирмаларын, шилдиге ашка-хөңүңүлг компанияларын болгаш өскөдөр-даа организациялар талазы-биле чакан шиптирлерин хуулээ алыры эргежок чугула апардын ышак-тар. Агар реформанын улам ханалдыр чугула күшүг эрге-хоюлду баазы негеттинип турар.

Ындыг-да болза, чүгө хойлудуу ачылдап кылдыр болгаш хуулээ алыры эвес, харын өчүңү. Бүгү хевирлерин аял-чорукчу кийилерин хөй кезин шилдикчилер алыр хандырып, кол-ла чүл оларын ынап-ла күсүткен турары чугула болуп турар. Бирин сорулга калдарын белеткээр күсели-биле, Россиянын өрөңдиге черлеринге-даа база даштыкы-даа оларын мержекилин бедиринин күсели-биле шиптирлеттирер ужурул. Чоокку үеде республиканын төлөкчизин Тайванга өрөдигле

Социал политиказын кол сорулгалы болза, бундуну хууда болгаш бундуну өгүдөзүнүн чагай чоруну бундуну күш-ажылы база аял-чорукчу чорубу-биле деткир шыдар аргалыг байдаларын күш-ажылы кылдыр тургустуну баазы болуп турар. Күрүңүңү талазында социал деткимче ардестэн утка-шилгил болур ужурул.

IX. СОЦИАЛ ПОЛИТИКА

Социал политика чүгө камгалап функцияны күселир эвес, зурттакчы чоңуңу калбак кезектерин анаа кириштиришаан, экономиктиг реформанын чорудулгазын активтиг салдар чедирер.

Социал политиказын эң кол кылдыр чугулаай көөр чүдүлдерин болза, күш-ажылы ролунга активтиг салдар чедирер. массалыг болгаш үзүктөл чок аял чок артар чорукту болдурбазы, социал хандырылга адырларына күрне дузазын чедирер, кадык камгаланын, социал хандырылганын, өрөдигенин болгаш культураны магадылтыганын ачы-дузазын көргүзүр болуп турар.

X. РЫНОКТУГ ЭКОНОМИКАНЫ ТУРГУЗАРЫНГА ХӨЙ-НИТИНН КИРЖИЛГЕЗИ

Бүгү-ле салдыңар сорулгалар реформалар чорударын хөй чүлү хамарыгы. Экономиктиг реформаларын чорудуулгаларын чырдыр, чакыктык шиптирлерин тургакчы чоңуңу калбак массаларына чедирер талазы-биле өзөш эвес ачылдырлар олар кылдып туралар. Амдызында оларда ханы анализ чок, реформаларын ужу-уртказын шымын кирбөө, ынчалза-даа бедир хөжүдлөдиг, экономиктиг демократыг күрүңүңү Тывага тургузарына олар боттарынын үлүңү кириер боор дөзгөзүнө бузулур турар бис.

Бүгү-ле бергелер турга-даа бүгү-ле кылза чогуур чүдүлөр бүтсүн дээр болза, бистер аял дугайында хөй боодаар ужурул бис. Чүгө чүткүлдү күш-ажылы, кайдала ачылдап турар болза, кижи бурзуңуң дээди сагылга-чуруму база харысалгазы республиканын бут кырынга тургузул, оң сандаранын кыныгын байдалында ушуп эргелер болур. Ол дугайында хождундагй болгаш аялгар чоруктан бундуну бөгүңү чагай чорунга телдип келген хөй-хөй чуртаран дуржулгалыг херчелел турар.

Устүнде чугаалаан бүгү чүдүлөр болгаш келир үеде көрдүңер аял-чорук Чазактын бундуну аял-чорук денеленине база рынокун башкартыгындаан хамааржыр. Кытыңан чүлү өзөш эвес дөзгөзүн база тодалгай. Ам Тыванын экономиказын байдалы кыгусе Чазак экономика системанын үндөзүн хевирлеттинген. Ынчалзажок бис шимелдетер болгаш настырыларын метоту-биле шимчеп турганымыс чугаа-

лаар апар бис.

Экономика политиказын чорударына кол ролду чарылгаларын штавы боор Экономика яамызы боонаар ужурул. Оң аял-чорудуулгалын хандыр анализтеп, кадрларын өрөдиге, компьютер техниказы-биле дерин, оң эргелерин болгаш хуулээселерин эде көөрү чугула.

Саң яамызында бис хөй-нү мапат турар бис. Ол дотация дилчезинден сан-хөө болгаш үндүрүг политиказын кол режиссерун чегилчип, республиканын орулгаларын долдурчугузу болур ужурул.

Эр-төреңги күрүметидинге чоңуңу кежик-байлаан бузуер каан. Ынчалза-даа хуужудуулганын бүгү частырылгалары — оң артын-нүрунде. Ынчангаш ону надыр-лар-биле быжыглап турарымыс ол. Оң удуртукчуу-нүруңү, эрге-байдалын кеңдирер, өскө амыллар-биле дүштүрүгүлүг төлөвтелине-нени оң негээр бис.

Аял-чорукчу (банктер болганын) талазы-биле федералдыг эргелдин девискаэр агентвоу тургустунуп турар. Оң-он нормативтиг актыларын, ол санда банктер болганын дугайында республика хойлудуу ачылдап кылдырыга анаа дузалажыр ужурул бис.

Монополияга удур эргелден стандартизация болгаш метрология төвү-биле, курсадыг инспекция-биле база курсанопидхитгаарал төвү-биле кады ачылдылгалыг чоңумчуларын негеп турар бис. Олар ам-даа эрги өзү-биле ачылдылгаларын, оларын материалдыг баазыны кошкак.

Рынокту шилдикчил башкарынга инфляцияны болгаш экономиктиг анализтеп ролу чоңуңу чугула. Статистика эргелди ам-даа эде тургустунмаан, оң аял-чорукчу эскерилгенин, социал камгаланын, экономиктиг байдалын факталарында эрги аргалар-биле үгө-ле демделеттинип турар. Башкарылга аял-чорукчу компьютер системаны тургусса аки.

Бүгүн бирги планче бүгү-ле экономика албанарынын таарыштыртыганын аял-чорукчу хандырылганын негелдизин унуп турар. Чазак баштыкынын бирги ораакчызы болгаш экономика салдызын аял-чорукчу реформанын тургустунуп турар. Чазак баштыкынын бирги ораакчызы болгаш экономика салдызын аял-чорукчу реформанын тургустунуп турар. Чазак баштыкынын бирги ораакчызы болгаш экономика салдызын аял-чорукчу реформанын тургустунуп турар.

Чажыра даргаларынын аял-чорукчу хөй чүве хамааржыр. Чамдыңар Москва, Новосибирск өрөңнү чоран, ол чораш хөй чүвени көргөн, дыңнаан силер. Бистер чангыс команда-биле бис. Ынчалзажок силерден шак ындыг хамааржыр камгаланын эргелди бис. Бистин чамдалымыс эрги аял-биле чугула. Чазактан ашка дилеринге өндүр. Ашка ачылдап алырныгы болулар бундунуңу колдунура ышакжыл, микро-экономиканы чорударынын эргези силерде-дир. Силерде чер-даа, курлавырлар-даа бар. Чер-теринг социал адырын бис республика бюджетине ап алган болгай бис. Силерин хождунда эң кол байлак — силерни сонугуп алган кижилер бар. Чоңуңу бузуерин аял-чорукчу бөтпөс шынызыдар апар. Бүтпөс хөй яны азаашкынар-биле ат-алдар чедип албас бис. Ол полупити чорук 1989-90 чылдарда демократиянын эге чадазында оң «чаш оюну» болуп эртин болур-ла турган харын. Ам чон аңаа бузуверес, ынчалза-даа шуптуңанын арын-чуржы-биле Президент болгаш Чазак биле кезин ачылдырычы кыйырын тур мен.

Чазактын бундунуңу наттыккан хуралына оң киржикчилер — амылдар, ведомстволар, кокуңу чагыргаларынын, бундурүгелеринин удуртукчуларын, саарылкылардан, Чазактан ашка дилээ болгаш нарын айттырлар санап чугаалаарын эвес, а ачылды экинчилерин болгаш экономиктиг реформаларын боттадырычы талазы-биле чогадырычы саналдарын бышкасалыс. Президент болгаш Чазак бундунуңу талазында бүгү-ле ачыктыг эгелешкенин деткирин асаат тур.

Экономика болгаш социал политиказын адырынга чорудар бирги ээленин хемчирел кылган бис, ол бөгүңү сайгарылаңы база чугаалаажыр чүдүл болур.

Түнелдине бо хурал чарылгаларынын темпелерине теги болуп, кризистин аял эртеринге болгаш республикада нарын социал-экономиктиг байдалды турмуңдарына догум болур дөзгөзүнө бузуерилми илереткесидим.

Кичээңгилг дыңнааныңдар дээш четтирдим!

ЖЕЛЕВИДЕНИЕ

Апрель 25-тен май 1-ге чедир

Хууда бодал

ПОНЕДЕЛЬНИК

10.20 Гол. Будун чыл дургузунда оgorod. 11.20 Сылдыс шагы. 12.00 - 12.10 Медээлер. 15.00 Медээлер. 15.25 Сайгарлыкчы. 16.20 Мультифильм. 16.30 Чаа аттар. 17.10 Сылдыс шагы. 17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 Миниятора. 18.40 Документилер болгаш салым-чолдар.

ВТОРНИК

11.10 440 герп. 11.50 Пресс-экспресс. 12.00 Медээлер. 12.10 - 12.30 «Эрткен үге уткуштур». Телеочерк. АПРЕЛЬ 26 БИРГИ ПРОГРАММА «ОСТАНКИНО» канал 6.00 Медээлер. 6.40 Эртеги сула шимчээшкниер. 6.50 Эртен. 9.05 Шимчeves өнчү-хөрөнгү рыногунун тайылбырлары. 9.20 Хөгжүг аялгалар. 9.40 «Петербургтун чажыктары». Уран-чечен фильм. 6-гы сериясы. 10.40 Москвага армян культуранын хуннери.

СРЕДА

11.30 Джем. 12.00 Медээлер. 12.10 Пресс-экспресс. 12.20 - 12.50 Париж кырынга мөргүл. АПРЕЛЬ 27 БИРГИ ПРОГРАММА «ОСТАНКИНО» канал 6.00 Медээлер. 6.35 Эртеги сула шимчээшкниер. 6.45 Эртен. 9.05 Шимчeves өнчү-хөрөнгү рыногу. 9.20 «Сааскан». 9.40 «Петербургтун чажыктары». Уран-чечен фильм. 7-ги сериясы. 10.40 Аян-чорукчулар клубу.

ЧЕТВЕРГ

11.10 ... 16 харга чедир болгаш оон-даа улуглар. 11.50 Пресс-экспресс. 12.00 Медээлер. 12.10 - 13.00 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Барселона (Испания) - Порту (Португалия). АПРЕЛЬ 28 БИРГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 6.00 Медээлер. 6.35 Эртеги сула шимчээшкниер. 6.45 Эртен. 9.05 Шимчeves өнчү-хөрөнгү рыногу. 9.20 «Чалгаа». Мультифильм. 9.35 «Петербургтун чажыктары» 8-ки сериясы. 10.35 Дириг амытаннар ай-маа.

ПЯТНИЦА

15.00 Медээлер. 15.25 Сайгарлыкчы. 15.50 Бизнес-класс. 16.05 Сен, мээ Россиям. Концерт. 16.50 Уругларга фильм. «Чангыс талазынче билет». 17.20 Олеся болгаш ш-өөрү. 17.50 Өнчү эезиниң эге билгилери. 18.00 Медээлер. 18.25 Культураның чаа чууддери. 18.40 Кижилер болгаш хоойлу. 19.15 Америка Таратута-биле. 12.00 Медээлер. 12.10 - 12.20 Пресс-экспресс. АПРЕЛЬ 29 БИРГИ ПРОГРАММА «ОСТАНКИНО» канал 6.00 Медээлер. 6.35 Эртеги сула шимчээшкниер. 6.45 Эртен. 9.05 Шимчeves өнчү-хөрөнгү рыногу. 9.20 «Хөгжүг аялгалар». 9.35 «Петербургтун чажыктары» 8-ки сериясы. 10.35 Дириг амытаннар ай-маа.

СУББОТА

8.55 Марафон-15. 9.25 Тик-так. Уругларга дамчыдылга. 9.55 «Бирги чергениң кижилериниң чыскаалы» деп барымдаалыг телесериал. 1-ги фильм - «Испания Республикасының Президентизми». 10.30 «Өскөлөр». Телеочерк. 10.50 Эртеги почта. 11.20 Сман. 11.35 Хоккейге делегей чемпионнадынын хун демделели. 11.50 Бодунга бодун дузала. 12.20 Спортчу гимнастика. Делегей чемпионнады. 13.10 «Уштун чүрөктери».

ВОСКРЕСЕНЬЕ

11.40 Бажында шупту барда. 12.10 Эртеги сылдыс. 13.00 «Шыргаларнын хоойлузу-биле». Уран-чечен фильм. 1-ги сериясы. 14.10 Мультифильм. «Пиф биле Геркулес». 14.20 «Кустонун командазынын суг алаанга аян-чорукчу». 15.10 Медээлер. 15.25 «Марабтин үези». Фильмосиф М. Мамарашвилинин чурттагызынын болгаш аякыл-чорудугазынын дугайында фильм.

КИНО

Апрель 23-те «НАНЫРАЛ»: «Унуп олурар Хун» (АКШ) 2 сериялыг 9.30, 11.50, 14.10, 16.30, 18.50. Видеозалга: «КОРГУШ ЧОК ПАР» (АКШ) 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.10 шактарда. «ОТЧУГАШ»: «Дыка коргунчү төөгү» 9.30. «Бүгү Чурумнар, дурмунер өзугар истелге» (Италия) 11.10, 13.10, 15.10, 17.10 шактарда. «ВОСТОК»: «Хеме боолашкын» (АКШ) 12.00, 14.10, 16.30, 18.50, Видеозалга: «Эр болгаш херэзжен» (Франция) 14.00. «Ангел бурган чүрээ» (АКШ) 16.00, 18.00 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Чангыс орунга дайзын-биле» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда. Апрель 24-те «НАНЫРАЛ»: «Унуп олурар Хун» 9.30, 11.50, 14.10, 16.30, 18.50, Видеозалга: «Квантылыг шилчичле» (АКШ) 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.10 шактарда. «ОТЧУГАШ»: «Порттан келген Холжа» 9.30, 11.10, «Эрлер бөлүгелешкенин» 12.50, 14.30, 16.10, 17.50 шактарда. «ВОСТОК»: «Хеме боолашкын» 12.00, «Эр болгаш херэзжен» 14.00, «Ангел бурган чүрээ» 16.00, 18.00 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Чангыс орунга дайзын-биле» (АКШ) 14.00, 16.00, 18.00 шактарда. Апрель 25-те «НАНЫРАЛ»: «Фанат» (Россия) 9.30, «Ат» (Индия, 2 сериялыг) 11.20, 14.40, 18.00, Видеозалга: «Квантылыг шилчичле» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда. «ОТЧУГАШ»: «Кайсар» 9.30 «Эрлер бөлүгелешкенин» 11.20, 13.30, 15.10, 16.50, 18.30 шактарда.

18.45 Гол. 19.20 «Горячев болгаш өскөлөр-даа». Телесериал. 24-ку сериясы. 19.50 Эр болгаш херэзжен. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.30 Спортчу уик-энд. 22.45 Сураб Сотиндаваның чогаалыкы кезээзи. 00.00 Медээлер. 00.20 Делегейниң хоорайларының дүниени амыдыралы. Москва. 00.55 - 01.45 Шыдырааны дүрген ойнаарына чурттар аразының Гран-при маргылдаазы. ИНИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 8.00 Медээлер. 8.20 Автомг. 8.25 Негеттинип тур... Негеттинип тур... 8.35 Формула-730. 9.05 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.35 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ. 10.05 Мульти-пульти. 10.35 «Хоорайжыгаш».

00.30 - 01.00 «Дүнеки сонгак». ИНИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 8.00 Медээлер. 8.20 Тодаргайы-биле. 8.30 Автомг. 8.35 Негеттинип тур... Негеттинип тур... 8.45 Формула-730. 9.15 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.45 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ. 10.15 Ретушь чокка. 11.00 «Кижилер, силерге мен мөгейдим». 11.20 - 11.40 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 Тодаргайы-биле. 16.40 Оон-моон медээлер. 16.55 Чаа шутум. 17.40 Улук хоккей. «ТЫВА» канал 18.10 Инфо-пресс. 18.20 «Мэң» өр-бүлеминиң төөгүзү» конкурска киржи силер бе? 18.40 Тыва Республиканың чоңунун социал камгалай сайдыы С. Д. Киров-биле интервью. 18.55 Медээлер. 19.05 «Көдээ амыдырал». 19.25 Медээлер. 19.35 Чарлалдар. «РОССИЯ» канал 19.40 «Санта-Барбара». 309-ку сериясы.

8.20 Тодаргайы-биле. 8.30 Автомг. 8.35 Негеттинип тур... Негеттинип тур... 8.45 Формула-730. 9.15 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.45 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ. 10.15 «Санта-Барбара». 309-ку сериясы. 11.05 Телесолун. 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 «Кымның талазыл?» 16.50 Оон-моон медээлер. 17.05 Бистин сэдывыс. «ТЫВА» канал 17.35 Медээлер. 17.45 «Аныктар болгаш амгы үе». Тывада өөренип турар моол сургуулар. 18.15 «Чангыс чер-чуртулгар». Туран школазының башкызы Ю. М. Некрасов. 18.45 «Хөмейи, сыгыт, каргыра». Школаларга хөмей башкылашкыны. 19.10 «Тыванын айна-ла Марияны». Херэзжен сайгарлыкчы-биле ужуражылга. 19.35 Медээлер. 19.45 Чарлалдар. «РОССИЯ» канал 19.55 «Санта-Барбара». 310-ку сериясы.

17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 Европаның Россияда банкызы. 18.45 Документилер болгаш салым-чолдар. 18.55 «Петербургтун чажыктары». 8-ки сериясы. 19.55 Кинопанорама. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Милан (Италия) - Монако (Франция). Чапсарда (22.25) Хоккейге делегей маргылдаазынын хун демделели. 23.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Барселона (Испания) - Порту (Португалия). 00.00 Медээлер. 00.30 - 01.00 Академия. ИНИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 8.00 Медээлер. 8.20 Тодаргайы-биле. 8.30 Автомг. 8.35 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.45 Формула-730. 9.15 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.35 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ.

17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 Европаның Россияда банкызы. 18.45 Документилер болгаш салым-чолдар. 18.55 «Петербургтун чажыктары». 8-ки сериясы. 19.55 Кинопанорама. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Милан (Италия) - Монако (Франция). Чапсарда (22.25) Хоккейге делегей маргылдаазынын хун демделели. 23.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Барселона (Испания) - Порту (Португалия). 00.00 Медээлер. 00.30 - 01.00 Академия. ИНИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 8.00 Медээлер. 8.20 Тодаргайы-биле. 8.30 Автомг. 8.35 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.45 Формула-730. 9.15 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.35 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ.

17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 Европаның Россияда банкызы. 18.45 Документилер болгаш салым-чолдар. 18.55 «Петербургтун чажыктары». 8-ки сериясы. 19.55 Кинопанорама. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Милан (Италия) - Монако (Франция). Чапсарда (22.25) Хоккейге делегей маргылдаазынын хун демделели. 23.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Барселона (Испания) - Порту (Португалия). 00.00 Медээлер. 00.30 - 01.00 Академия. ИНИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 8.00 Медээлер. 8.20 Тодаргайы-биле. 8.30 Автомг. 8.35 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.45 Формула-730. 9.15 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.35 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ.

17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 Европаның Россияда банкызы. 18.45 Документилер болгаш салым-чолдар. 18.55 «Петербургтун чажыктары». 8-ки сериясы. 19.55 Кинопанорама. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Милан (Италия) - Монако (Франция). Чапсарда (22.25) Хоккейге делегей маргылдаазынын хун демделели. 23.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Барселона (Испания) - Порту (Португалия). 00.00 Медээлер. 00.30 - 01.00 Академия. ИНИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 8.00 Медээлер. 8.20 Тодаргайы-биле. 8.30 Автомг. 8.35 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.45 Формула-730. 9.15 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.35 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ.

17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 Европаның Россияда банкызы. 18.45 Документилер болгаш салым-чолдар. 18.55 «Петербургтун чажыктары». 8-ки сериясы. 19.55 Кинопанорама. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Милан (Италия) - Монако (Франция). Чапсарда (22.25) Хоккейге делегей маргылдаазынын хун демделели. 23.30 Футбол. Чемпионнар лигазы. Чартык финал. Барселона (Испания) - Порту (Португалия). 00.00 Медээлер. 00.30 - 01.00 Академия. ИНИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 8.00 Медээлер. 8.20 Тодаргайы-биле. 8.30 Автомг. 8.35 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.45 Формула-730. 9.15 Ажылгыр кижилериниң үези. 9.35 ЭЙ-БИ-СИННИң МЕДЭЭЛЕРИ.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаазы. 23.00 Понедельник сангында детектив. «Дельта форс команда-11» Уран-чечен фильм. 00.15 - 01.30 Бөдүүндөн бөдүүн.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаазы. 23.00 Понедельник сангында детектив. «Дельта форс команда-11» Уран-чечен фильм. 00.15 - 01.30 Бөдүүндөн бөдүүн.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаазы. 23.00 Понедельник сангында детектив. «Дельта форс команда-11» Уран-чечен фильм. 00.15 - 01.30 Бөдүүндөн бөдүүн.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаазы. 23.00 Понедельник сангында детектив. «Дельта форс команда-11» Уран-чечен фильм. 00.15 - 01.30 Бөдүүндөн бөдүүн.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаалап тур. 23.00 Спортчу шокор медээлер. 23.05 «Анна». Уран-чечен фильм. 00.50 «Ыржык чедү үе». 01.20 «Уч хаанын тулчушкуну». Уран-чечен фильм. 4-ку сериясы. 02.10 - 02.40 «Суг иштинин сарыг хемези» клуб.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаалап тур. 23.00 Спортчу шокор медээлер. 23.05 «Анна». Уран-чечен фильм. 00.50 «Ыржык чедү үе». 01.20 «Уч хаанын тулчушкуну». Уран-чечен фильм. 4-ку сериясы. 02.10 - 02.40 «Суг иштинин сарыг хемези» клуб.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаалап тур. 23.00 Спортчу шокор медээлер. 23.05 «Анна». Уран-чечен фильм. 00.50 «Ыржык чедү үе». 01.20 «Уч хаанын тулчушкуну». Уран-чечен фильм. 4-ку сериясы. 02.10 - 02.40 «Суг иштинин сарыг хемези» клуб.

11.00 Телесолун. 11.05 «Сигнал экзепляр». 11.15 - 11.35 Тараачыннар айтыры. 16.00 Медээлер. 16.20 - Оон-моон медээлер. 16.35 «Намгалад-911». «ТЫВА» канал 17.30 «Ойнаар хоорайжыгаш». 17.45 Ойнаар-кыстар мөөрени «Бора-шээлей-94». 19.25 Медээлер. 19.35 «Төгөрүк стол». Экология болгаш бис. 20.15 Медээлер. «РОССИЯ» канал 21.25 Ретушь чокка. 22.10 «ОКС». 22.20 Спортчу шокор медээлер. 22.30 Медээлер. 22.50 Сылдыстар чугаалап тур. 23.00 Спортчу шокор медээлер. 23.05 «Анна». Уран-чечен фильм. 00.50 «Ыржык чедү үе». 01.20 «Уч хаанын тулчушкуну». Уран-чечен фильм. 4-ку сериясы. 02.10 - 02.40 «Суг иштинин сарыг хемези» клуб.

АЧЫР-ДАЧЫР ТУТЧУП ТУРАР

УЕВИС КЕЛДИ

Тыва чоңунун шаг-төгүгүден деп, девидэни херээ чок. Сүрээдеп, девидэни дээр-ле, психологтук сы базышкындар. Мынның байдалга таварышкан мөгенин холу-буудеңге хуруттун бергени-биле дөмей аар. — Устунде чуулерге немей онагалары таварыштарының дугайында «опсу»-мейн чорур бодалым бар. Баштайгы салгыларда, чангыс черден келген азы чоок төрел мөгелери, өске мөгелер бар турда-ла, «чиштир» салып турарына шуут удурум мен. Эскэрткен келген мөгелерин, коңуннар, сумулар мөгелерин-лаа хундулээ. Көрүкчүлөр «Чара салып көрүңер» деп дилеп алгыркыра-даа, дүлөй-биле дөмөй болгай бис. А нажар олар-биле хурейрик өске мөгелер чок таварылгада, олар хурейрик канчар. Ол хурейрик, ылап шын хурейрик болза эки. Ынчан хурейриңиң чажык оон билдирер. Чөптүг эвес салгыларын түнеленип бирээни бирээниңиң ажул берип турбайн канчар. Бо таварылганың кандай чараш хурей дээрли?

Мэң бө дилээмни мөгелер салгычлары, судьялар моон сонгаар өөренип көөр боор деп илгээр кижилер Шылаар Монгуштуң «Эки чуудулар элбек чорду» деп чуудулерине мөгелерге аяктыгы болгу деп сумелер бар чорду. Моол мөгелер дээш сүрээ-Хургу-оол КАН-ООЛ. Бай-Тайга кожуун.

САДЫП АЛЫНАР!

Хууда чуртталга бажынын тудар кылдыр 8 сотка шөлде бетлеткен каан уаастогумну болгаш «Урал-Турист» деп чаа мотоциклди садып тур мен. Телефонум 2-37-36 (хундуску шакта телефоннаар).

ЫДЫН ЧИДИРИПКЕН

Каразымаар өңүг овчарка ыдын чидирген хамааты ук ытты тыпкаш, экеп берген кижилерге шыырак чажынын бээрин чарлап турар. Ооң телефону Кызылда 2-13-69.

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Кунгуртук ортумак школазының 1985 чылда Галина Константиновна СУРУНГУРНУН адынга тывыскан № 279882 ортумак билигин аттасты читкенин барым-далааш, ону күш чок деп санаар.

ХАМНАР НИТИЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫ БОЛУР

Тыванын хамнарның «Дүңгүр» нитилелиниң кежигүннериниң хуралы 1994 чылдың апрель 25-те 14 шакта болур. Кызыл хоорайда болгаш коңуннарда шынзылгалыг хамнарның ол хуралга келирин чарлап турар. Хамнарның «Дүңгүр» нитилелиниң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажы № 41.

КЫЗЫЛ—АБАКАН АРАЗЫНГА

Кызыл—Абакан аразына хун бүрүле чорур пассажирлер аржытырар автобус маршруттарын Кызылдын автобудурулге чери организастан. Абакан баар автобустар Найрал кудумчузуна № 55 бажындан (эрги автовокзал) чорур. Кызылдан үер шагы 22.00. Билет өртээ 18100 рубль, билеттерин эртегиниң 8 шактан эгелеп салып турар.

ЧАЛАЛАГА

1994 чылдың май 1-де Шагаан-Арыг хоорайга «Улуг-Хем» солунуң, май 2-де Чаданга «Чаа орук» солунуң шааналдары дээш мөге хурейри болур. Республиканын шыырак мөгелерин Шагаан-Арыг болгаш Чадана хоорайларже бо чылдың май 1 болгаш 2-ниң хуннеринде налал турар.

УК СОЛУНАРЫН РЕДАКЦИАЛАР.

Ажылче ЧАЛАП ТУРАР Кызылда Тыванын машина тулунун заводу даразында тускай эртегинилерни аякче чалап турар: — фрезериниң; — нарын херекселер слесари (штампылары, прессформалары бетлеткен кылдыр специалист). Ажыл телевиденин дугайында дугуржуп алыр. Тыванын Кызылда машина тулунун заводунун адреси: Кызыл, Калинин кудумчузу, бажы 1 «б», кадрлар килдизи, телефону 6-11-84.

АГАР САНЫ: «Тыва соьбанк» № 363505.

Тыва Республиканын Пардалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитетиниң типографиясы. Кызыл, Шетинки болгаш Краевичко кудумчузу, бажы № 1.